УДК 94 (477)

Надія Островська

ВІДРОДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКОЛИ В УНР

У статті розкрито перші кроки у розбудові національної школи та громадських організацій, що сприяли поширенню української культури й освіти для широкого загалу українського народу, а також труднощі, що доводилося долати уряду Центральної Ради.

Ключові слова: українські школи, Просвіта, історія України, Центральна Рада, українська мова, Українська Народна Республіка.

Розвиток освіти й науки, діяльність культурно-просвітницьких організацій тісно пов'язані із загальноісторичним процесом. Їх еволюція в Україні ускладнювалася тим, що сусідні держави, окуповуючи Україну, нав'язували свої шляхи розвитку, які або поєднувалися з місцевими традиціями, або зустрічали опір українського населення. У даній статті дається аналіз становлення національної школи в добу УНР.

Передусім зазначимо, що завдяки боротьбі багатьох поколінь, під час революції 1905–1907 рр. були скасовані сумнозвісний циркуляр царського міністерства внутрішніх справ П. Валуєва (1863 р.) та Емський указ імператора Олександра II (1876 р.) [1, с. 251], за влучним висловом Володимира Дорошенка "лютий закон", який заборонив вживати і друкувати українське слово.

Підкреслимо, що національна ідея складала основу усіх українських громадсько-політичних об'єднань. Громадські та політичні діячі, представники українського національного руху разом з народом долучилися до розбудови власної держави, на чолі якої стала Центральна Рада.

Про діяльність і значимість Центральної Ради, один із її діячів, Володимир Винниченко писав: "Тепер, нарешті, ми могли творити життя по нашому образу і подобію, і тільки по нашому. Тепер ми мали всі засоби для того… Все населення, вся демократія України дивилась на український уряд з надією і вірою" [2, с. 81].

"Для нас тепер найважливіше те, що вони (діячі Ц. Р.), серед тих революційних бурхливих хвиль не зійшли з політичного шляху політичної революції, яка довела до здійснення революційним шляхом максимальної національно-політичної програми" [2, с. 17].

А для успішної розбудови української державності в першу чергу необхідно було повести нещадну боротьбу з неграмотністю, повернути українському населенню власну школу і мову, а разом з цим розвивати його історію, культуру, традиції і вдосконалювати його природні здібності.

Тому, враховуючи таке становище, керівництво Центральної Ради, зокрема голова шкільної комісії (від червня 1917 року – генеральний секретар освітніх справ) І. Сташенко, вжили заходів для створення українських шкіл, підготовки відповідних учительських кадрів, поступової українізації вузів. З метою ефективного проведення культурно-освітньої роботи за ініціативою голови Центральної Ради М. С. Грушевського, 6 квітня 1917 р. у Києві проходить перший український педагогічний з'їзд, який зібрався в залі педагогічного музею за участі 500 делегатів. Головою з'їзду було обрано доцента Київського університету Т. Сушицького. З'їзд закликав "будувати нову школу на ґрунті братерства і рівності народів" [3, с. 390] і ухвалив наступні завдання:

1. Заснування головної української ради для організації народної просвіти в Україні. Виготовити проект ради і здійснення її організації доручити Українській Центральній Раді.

2. Зобов'язати повітові і губернські земства і міста України домогтися утворення українських бібліотек і шкіл.

3. Організувати педагогічні курси для підготовки інструкторів і лекторів у повітових та губернських містах.

4. Українізувати від осені нинішнього року учительські семінарії та інститути України.

5. Заснувати в університетах і на курсах при шкільних округах кафедри української мови й українознавства для підготовки вчителів середніх шкіл.

6. Запровадити викладання Закону Божого в українських школах українською мовою.

7. Духовні школи в Україні повинні бути українськими.

Отже, з рішень з'їзду ми бачимо, що вся його робота була спрямована на всебічну українізацію навчальних закладів в українських школах та формування навчально-виховного процесу на національній основі.

Цей з'їзд звернувся до професорів-українців, які працюють поза українською територією – повернутися на Україну, щоб розпочати свою працю на благо свого народу. В кінці літа, 10–12 серпня, в Києві проходив другий всеукраїнський учительський з'їзд при участі 700 учасників (з них 62 учителі середніх шкіл). Тут було ухвалено, щоб Генеральний Секретаріат призначив на кожну губернію і кожний повіт своїх комісарів, яким би підлягали усі школи і позашкільна та шкільна освіта. Українізація нижчої початкової школи в усіх групах мала бути проведена з 1 вересня 1917 р., а українізація вищої початкової і середньої школи, а також учительських інститутів і семінарій мала проводитись у згоді з вимогами першого з'їзду. Школа мала бути організована за типом так званої єдиної школи [4, с. 395].

Завдяки наполегливій роботі було вироблено Проект єдиної школи в Україні, в якому говорилось, що єдиною школою буде називатись нормальна з педагогічного боку школа, через яку повинні проходити всі діти. Питання про єдину школу досить складне і має грані не тільки педагогічного характеру, але й соціального. Було важливо, щоб школа обслуговувала усіх громадян, дітей різних верств населення, незалежно від соціального й іншого становища їх батьків – це не тільки згладжуватиме класову різницю, але й дозволить використати найкращі сили держави і надасть їй монолітного характеру.

Досі школа на Україні ставила завдання навчати дітей. Виховні завдання розв'язувалися самостійно, після засвоєння дітьми шкільної премудрості. Тим, як вони розв'язувались, школа мало цікавилась, не звертаючи уваги на те, до чого вона повинна була прикласти найбільше праці. Це неправильно і потрібно рішуче зійти з цього шляху [5, арк. 1].

Головне завдання проектованої школи полягало у вихованні дитини. Чим більше сторін дитячої натури охоплювала школа, тим краще. Дитяча душа і школа – це одне ціле. При вихованні дитини за вихідну точку потрібно брати те, що є в дитячій душі. Дитячий світ, цей мікрокосмос з власним добром і злом, є тим полем, де мусить проводитись праця вчителя. Школа має серед своїх завдань виховання дітей, а наука є засобом для виховання. Поруч потрібно поставити мистецтво, релігію, мораль, гімнастичні вправи й розвиток громадянських почуттів.

Найбільш універсальним, щодо різноманітних дитячих нахилів, виховним засобом є наука. Вона має добре розроблену методику. Пам'ятаючи загальну мету школи, ніяк не можна відкидати решту: мистецтво, релігію, гімнастичні вправи та розвиток громадянських почуттів – все це повинно бути в кожній школі й займати своє місце [6, арк. 2]. Згідно нових поглядів українських педагогів навчанню в школі відводиться проміжне місце. Дитина, перш за все, повинна знати про життя на своїй місцевості, свого народу на українській землі, побачити його красу, знати про його скарби. Не треба уникати й того, що має негативні ознаки. На такій найбільш природній основі наростатиме всяке інше знання. Дитина не цураючись свого, навчатиметься чужого. Моральне, релігійне, фізичне й громадське виховання повинно бути на тій самій основі. Так, збудована школа за своїм внутрішнім змістом буде національно-державною [6, арк. 3].

Нова школа є виховною і діяльною, близькою до життя, отже вона повинна увібрати в себе трудовий момент з життя і використовувати його для виховних цілей. Залучення до фізичної праці поширює виховні можливості для школи в сфері виховання волі, й тільки під цим кутом праця в різних видах повинна виступати в школі [6, арк. 3].

Праця в школі повинна бути тільки така, в якій немає негативних сторін, шкідливих для здоров'я [7, арк. 4]. Особливо велика увага приділяється навчанню дітей на українській мові [7, арк. 6]. Школа повинна повернути дитині її мову. Рідне слово є фізичним виразом емоцій людини. Без нього саме чуття зникає і не набирає сили для подальшого розвитку, тому очевидно, яку велику роль у вихованні чутливості дітей має навчання рідною мовою. У даному емоційному розвиткові полягає головна цінність рідного слова, як виховного чинника. Вивчення мови має значення для інтелектуального розвитку дітей, коли воно ведеться грамотно. Рідне слово є головним знаряддям, яким користується педагог у своїй праці з дітьми. Переважно словом він викликає в них ту уяву, котра потрібна для його виховної роботи [7, арк. 11].

У зв'язку із вагомим значенням необхідне якнайширше вивчення рідної мови. Потрібно вчити її не тільки з літератури, а й під час екскурсій тощо; аби надати тому вченню більш життєвого колориту. Поширення дитячого словника має велике значення, особливо тоді, коли воно йде поруч з побаченим, або конкретизоване в дитячому малюнку, який відображає слово [7, арк. 12].

Нероздільним сполучником навчально-виховного напряму є національна історія. Про успіхи історії на рубежі XIX – початку XX століття свідчить те, що ніяка раніше наука в такій мірі не викликала суспільної уваги, як в даний час і ніколи так не впливала на рішення суспільної ваги, як у даний період. Звідси і виходить особлива важливість історичної освіти в умовах тогочасного життя.

Історія повинна викликати в дітях розуміння зв'язку між сучасним життям та минулим. Історія, поруч з рідною мовою, вкладає зміст у національні почуття дитини. Бесіди історичного змісту можна вести з дітьми вже з першого року навчання. Історичні фрагменти даної місцевості, як от: пісні, звичаї, знахідки дадуть багато матеріалу для цього [8, арк. 17].

На думку українських педагогів, нова школа повинна була б стати демократичною і українізованою. Українська мова вивчалась з першого класу, а російська та інші мови – з третього класу. Навчання чужому дається тільки для пояснення й розуміння свого [8, арк. 7].

Міністерство освіти, дбаючи про те, щоб допомогти учительству якнайкраще приготуватись до праці в рідній школі, розробило широкий план курсів українознавства навесні і влітку 1918 р. Курси мають відбутися на всій території Української Народної Республіки:

1. Вони повинні проходити систематично, по змінах, одні за другими.
2. Курси мають бути трьох ступенів:

а) лекторські;

б) для вчителів середніх та вищих початкових шкіл;

в) для вчителів нижчих початкових шкіл.

Ці курси проходили в такому порядку: лекторські – в м. Києві, Харкові та Одесі з 12 травня по 12 червня; для вчителів середніх та вищих початкових шкіл – в м. Києві, Харкові та Одесі з 10 червня по 10 липня, а в Полтаві, Катеринославі та Вінниці з 15 липня по 15 серпня; й для народних вчителів нижчих початкових шкіл – в 50-ти пунктах у дві зміни: перша з 14 червня – по 1 липня, а друга – з 23 серпня – по 1 вересня 1917 р. [9, арк. 52].

Влітку 1918 р., департаментом нижчої освіти Міністерства Народної освіти були влаштовані курси українознавства для вчителів України. Курси для вчителів м. Києва та його околиць відбувалися в чотири зміни в помешканні Київського Кадетського Корпусу протягом приблизно трьох місяців від 10 червня до 1 вересня та охопили 2500 осіб. Такий державний кадровий підхід до вирішення кадрової проблеми в плані підготовки вчителів для українських шкіл, сприяв швидкому її відродженню та зміцненню [9, арк. 52].

Це були не просто директивні документи, які виходили зі стін Міністерства і далі їх слід губився, це був великий імпульс для всієї території УНР, знаходив гарячу і всебічну підтримку в усіх верствах населення, а особливо серед кіл української інтелігенції. Реакція на це освітнє піднесення була природньою і здоровою. З усіх околиць у Міністерство освіти надходять повідомлення про роботу в цьому плані. Так, в доповіді про утворення курсів для

підготовки вчителів вищих початкових шкіл на Полтавщині говорилося, що з початку 1917–1918 навчального року по всіх повітах на Полтавщині почали утворюватись початкові школи і додаткові класи при них, які будуть перетворені у вищі початкові школи. Тому виникає проблема кадрів. На території Полтавщини є поки що один учительський інститут, який не в змозі забезпечити відповідними спеціалістами школи. А на початок 1918–1919 навчальних років потрібно було приблизно 600 учителів. Щоб допомогти у справі, в м. Полтаві утворено п'ятимісячні курси для підготовки учителів вищих початкових шкіл упродовж 1918–1919 н. р. Всіх слухачів поділено за спеціальностями:

а) мова і історія;

б) природознавство і географія;

в) фізика і математика.

Тоді на кожному відділі нараховувалось до 200 чоловік. За терміном підготовки курси були різноманітні: двомісячні, чотири і п'ятимісячні. У зверненні до повітових Народних управ, яких зобов'язує Народне Міністерство освіти влаштувати курси для народних вчителів, наголошувалося на використанні всіх потрібних для цього місцевих сил. Залучити досвідчених лекторів і вчителів, які мають великий досвід роботи. Всім учительським спілкам і повітовим шкільним Радам виділити авторитетних лекторів, а також досвідчених учителів нижчих і середніх шкіл, котрі могли б провести перед учителями уроки, практично продемонструвати методи і прийоми та вести роботу по всіх педагогічних галузях.

У педагогічній практиці, як в дореволюційній Росії, так і в Україні, велика роль відводилася славетному українському педагогові К. Ушинському, особливо з методики навчання. Педагогічні погляди вченого лягли в основу подальшої роботи українських педагогів у сфері початкового навчання. На початку XX ст. в Україні поширюють педагогічні погляди передових європейських і американських педагогів: Г. Шаргельмана, Гапсберга, Г. Кершенштайнера, Д. Дьюі, Еллен Кей та ін. Особливою популярністю серед передових педагогів користувалась течія так званого "вільного виховання", започаткована ще Ж.-Ж. Руссо. Поряд з цим популярною була ідея трудової школи, що теж має свої зародки в педагогічних системах Руссо і Песталоцці. Нарешті, слід відзначити також течію педагогічного естетизму.

Незважаючи на складність і протиріччя політичного та економічного життя проголошеної УНР, Центральна Рада знаходить шляхи вирішення фінансування нових українських шкіл і виділення частини грошей з національного фонду. У ході такого великодержавного підходу до сфери освіти вже на початку весни, а точніше в березні 1917 р., відкрито першу українську гімназію у м. Києві, а з часом другу і третю. Впродовж травня – липня 1917 р. в Україні проходив процес становлення українських шкіл. Лише у великих промислових містах та в низці губернських центрів – Полтаві, Харкові, Чернігові, Одесі, Катеринославі, Херсоні та інших відкрито 40 українських гімназій, а до осені 1917 р. їх по всій території України нараховувалося більше п'ятдесяти. Велику увагу приділено заснуванню вищих початкових шкіл і в сільській місцевості та повітових центрах України. Щоб уникнути конфлікту в російських гімназіях відбувався поступовий перехід на українську мову. Сьогодні ніхто не стане перечити тому, що вивчати рідну мову, свою історію і культуру – це є першим ступенем національного усвідомлення. Про значимість української мови, її вивчення в історичному аспекті ставив питання О. М. Бодянський. Вчений запропонував розглянути мову у нерозривному зв'язку з історією народу, як продукт власне історії. Таким чином, УНР надавала вагомого значення становленню й розвиткові вітчизняної школи на національних засадах.

Список використаних джерел

1. *Субтельний О.* Україна. Історія / О. Субтельний. – К.: Либідь, 1991. – 509 с. 2. *Винниченко В.* Відродження нації / В. Винниченко. – Київ–Відень, 1920. – Т. 11. – 328 с. 3. *Дорошенко Д.* Історія України 1917–1923 рр. / Д. Дорошенко. – Т. 1. – Ужгород, 1932. – 437 с. 4. *Дорошенко Д.* Історія України 1917–1923 рр. / Д. Дорошенко. – Т.1. – Ужгород, 1932. – 437 с. 5. *Центральний* державний архів вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВО України). – Ф. 2201. – Оп. 1. – Спр. 675. – Арк. 1. 6. *ЦДАВО* України. – Ф. 2201. – Оп.1. – Спр. 675. – Арк. 2. 7. *ЦДАВО* України. – Ф. 2201. – Оп. 1. – Спр. 676. – Арк. 4. 8. *ЦДАВО* України. – Ф. 2201. – Оп.1. – Спр. 676. – Арк.17. 9. *ЦДАВО* України. – Ф. 2201. – Оп.1. – Спр. 980. – Арк. 52.

Надежда Островская

ВОЗРОЖДЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ШКОЛЫ В УНР

В статье раскрыты первые шаги в развитии национальной школы, общественных организаций, которые способствовали распространению украинской культуры, образования для широких масс украинского народа, а также трудности, которые приходилось преодолевать правительству Центральной Рады.

Ключевые слова: украинские школы, Просвита, история Украины, Центральная Рада, украинский язык, Украинская Народная Республика.

Nadiya Ostrovska

THE REVIVAL OF NATIONAL SCHOOL IN THE UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC

The article describes the first steps in the development of national schools, community organizations that contributed to the spread of Ukrainian culture and education for the general public of the Ukrainian people and the difficulties that had to deal with the government of the Central Rada.

Key words: Ukrainian schools, Prosvita, History of Ukraine, the Central Rada, the Ukrainian language, Ukrainian People's Republic.